

KWALITEITSBEWAKING IN HET WETENSCHAPPELIJK ONDERWIJS

T.W.M. Hoeks, medewerker Sectie Onderwijsontwikkeling, Faculteit Geneeskunde, Leiden,

I. van Ham, medewerker Huisartsgeneeskunde, Faculteit Geneeskunde, Utrecht.

We beginnen met een citaat, een citaat dat wellicht niet uitnodigt tot verder lezen: "Met de vergrote autonomie van instellingen en het 'sturen op outputs' verandert het sturingsnetwerk; in plaats van regelingen vooraf zijn prestatie-indicatoren achteraf het dominante kenmerk. Hierdoor worden de meting en beoordeling van kwaliteit van de produkten een essentiële factor" (1).

De argeloze lezer zal hierbij niet meteen denken aan onderwijs. Toch is dit een citaat uit het Hoger Onderwijs en Onderzoeks Plan en niet uit het jaarverslag van een grote bankinstelling. Onderwijs lijkt in toenemende mate een productiefactor te worden die systeemtechnisch beheersbaar moet worden gemaakt. In dit artikel enige informatie over de stand van zaken betreffende de kwaliteitsbewaking van het hoger onderwijs. Het lijkt verstandig om kritisch deze ontwikkelingen te blijven volgen.

Systeem van kwaliteitsbewaking

Sedert de nota Hoger Onderwijs: Autonomie en Kwaliteit (HOAK) en het Hoger Onderwijs- en Onderzoeksplan (HOOP) hanteert het departement van onderwijs een nieuwe terminologie inzake het wetenschappelijk onderwijsbeleid: "besturen op afstand", "terugtrekkende overheid" en "sturen op outputs". De universiteiten krijgen meer vrijheid om zelf onderwijs en onderzoek in te richten. De minister wil wel achteraf vastgesteld zien of bekostiging van een en ander terecht was. Een nieuw in te stellen Inspectie voor het Hoger Onderwijs zou dan de instellingen moeten visiteren en zich een oordeel vormen over de kwaliteit

van het onderwijs. Zou het oordeel negatief zijn, dan zou een "negatieve verklaring van bekostiging" in feite die bepaalde studierichting beëindigen.

De universiteiten, verenigd in de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU), waren niet geheel negatief over de nieuwe plannen, maar stelden wel dat zij zich in de eerste plaats zelf verantwoordelijk voelden voor de kwaliteit van hun onderwijs. In de Hoger Onderwijs Kamer van 10 april 1986 werd afgesproken: "De instellingen van hoger onderwijs dragen zorg voor kwaliteitsbewaking door middel van evaluatie. Zij doen dit enerzijds door interne evaluatie en anderzijds door middel van het laten uitvoeren van periodieke externe kwaliteitscontroles" (2). De rol van de Inspectie zou dan complementair zijn aan de activiteiten van de instellingen(en). Zij ziet namens de minister toe op de kwaliteitsbewaking door de instellingen zelf.

Interne evaluatie door de instelling

Zelfevaluatie ("zelfkennis") is het kernbegrip bij het opzetten van een systeem van interne evaluatie. Uitgangspunt zijn de doelstellingen van de instelling. Worden deze doelstellingen gehaald en in welke mate? De evaluatie zal zich dus vooral moeten richten op de effectiviteit van het onderwijs.

De medische faculteiten kennen reeds een lange traditie van evaluatie van onderwijs. Zij weten ook, dat spreken over kwaliteit van onderwijs niet voor iedere belanghebbende in dat onderwijs hetzelfde is. De student geeft een andere inhoud aan het begrip "kwaliteit" dan de docent. En voor de onderwijsmanager betekent het

weer iets anders. Het grootste probleem zal worden om de verschillende niveaus in het onderwijssysteem bij de evaluaties te betrekken en die informatie te geven die voor bijstellingen op dat specifieke niveau nodig zijn (3). De resultaten van de evaluatie zullen deels bestaan uit kwantitatieve gegevens, deels uit kwalitatieve gegevens. Het is reeds herhaalde malen betoogd, dat kwantitatieve gegevens alleen niets zeggen over dergelijke complexe situaties als onderwijs. Als de kwalitatieve gegevens uit de interne evaluatie niet die status krijgen of kunnen verwerven die ze verdienen, valt te vrezen dat we alleen op kwantitatieve gegevens worden beoordeeld. Interne evaluatie wordt dan een zaak van onderwijsmanagers en bureaucraten die checklisten produceren met een veelheid aan nietszeggende cijfers. De eerder genoemde kwantitatieve gegevens zijn bekend geraakt onder de naam: Prestatie-indicatoren. Enkele van deze indicatoren zijn:

- toename van het aantal studenten,
- ratio totaal ingeschreven en eerstejaars studenten,
- gemiddeld propedeuse rendement,
- toename van het gemiddelde rendement (4 5).

Kwantitatieve gegevens zoals de hierboven genoemde, lijken objectieve maten voor kwaliteit, maar zijn dit niet altijd en zeker niet "an sich". Rendementscijfers bijvoorbeeld vallen tegen als er in het onderwijs een hoog niveau wordt beoogd. Niet iedereen kan dan het tentamen de eerste keer halen. Aldus kunnen dergelijke cijfers zonder een beschrijving van de lokale onderwijssituatie en "missie" van een instelling negatieve uitstraling hebben.

De Rijksuniversiteit Maastricht onderzoekt op dit moment de waarde en bruikbaarheid van deze prestatie-indicatoren. De kritische artikelen die hierover verschijnen, geven aan dat de discussie nog niet is afgerond (6).

Kells, een deskundige op het ter-

rein van zelfevaluatie, neemt zelfs het woord "insane" in de mond als hem wordt gevraagd naar zijn mening over de mogelijke importantie van deze prestatie-indicatoren. "Als je niet in staat bent om een duidelijke relatie te leggen tussen deze kwantiteiten en de doelstellingen van de instelling, dan zijn deze prestatie-indicatoren zelfs minimalistisch" (7).

Resumerend: een gedegen ontwikkeling van zelfevaluatie is van meer belang voor een goede kwaliteitsbewaking dan het "slechts" produceren van een rapport voor de visitatiecommissie.

Externe evaluatie door visitaties

De gezamenlijke instellingen hebben gekozen voor visitatie per discipline éénmaal in de vijf jaar door een commissie van deskundigen, dit in tegenstelling tot het HBO, dat visitaties laat verrichten per instelling. Op de voor- en nadelen van beide opties gaan wij hier niet in. De Inspectie heeft onlangs bekend gemaakt te opteren voor de discipline-gewijze visitering.

De visitatiecommissies zijn samengesteld uit deskundigen op het betreffende wetenschapsgebied met zo mogelijk spreiding naar herkomst (universiteit/beroepsvereniging, bedrijfsleven/buitenland).

De te bezoeken instelling heeft vooraf een evaluatierapport samengesteld volgens een checklist die is ontwikkeld door een commissie en die is uitgeprobeerd tijdens de inmiddels afgeronde proefvisitaties. De betreffende instelling kan ook aangeven over welke items uit de checklist zij met de visitatiecommissie van gedachten wil wisselen. De commissie verblijft twee dagen op de betreffende faculteit. In een openbaar rapport wordt verslag gedaan over de stand van zaken en worden conclusies en aanbevelingen gedaan. Het is nog niet geheel duidelijk wat er in zo'n rapport zal staan. De VSNU-berichten van januari 1988 schrijven met enige stelligheid:

- "er vindt geen 'ranking' plaats waaruit de relatieve kwaliteit van elk der opleidingen valt af te lezen;
- er vindt geen 'erkenning' van onderwijsprogramma's plaats waardoor bepaalde met name te noemen opleidingen voortaan alleen het recht zouden hebben die opleidingen te verzorgen.

De doelstelling van de visitatiecommissies is het zelfregulerend vermogen van de faculteiten te doen vergroten door eventuele knelpunten te benoemen en aanbevelingen te formuleren om de faculteit op weg te helpen deze op te lossen, waarna de faculteit zelf aan de slag moet gaan" (8).

Rol Inspectie voor Hoger Onderwijs

De rol van de Inspectie voor het Hoger Onderwijs is complementair en onafhankelijk. Zoals gezegd, zal de Inspectie uiterst terughoudend zijn bij aanwezigheid van een goed systeem van kwaliteitsbewaking door de instelling(en) zelf. Zij zal dus hooguit met een aantal "als niet wordt voldaan aan" bepalingen werken. Bovendien is gesteld, dat zij volkomen onafhankelijk is van de minister in die zin, dat zij rapporten kan uitbrengen zonder vooraf van de minister goedkeuring te hebben. De Inspectie heeft in de praktijk een drietal taken:

1. ziet toe dat er een systeem van kwaliteitsbewaking tot stand komt op initiatief van de instelling(en) zelf,
2. voert een meta-analyse uit op

datgene wat er aan evaluatie tot stand is gekomen in de komende vijf à tien jaar,

3. voert zelf een evaluatie uit daar waar naar het oordeel van de Inspectie niet is voldaan aan de eisen van een goede zelfevaluatie.

Slot

Het opzetten van een goed systeem van kwaliteitsbewaking kost volgens deskundigen vijf tot tien jaar. Het is te hopen, dat de minister de instellingen de tijd gunt om intern een goed evaluatiesysteem op te zetten. Want alleen een goed intern bewakingssysteem kan garant staan voor onderwijsverbetering en -vernieuwing.

De visitatiecommissies zijn belangrijk voor een dialoog met deskundigen om ook eens over de grenzen van de eigen instelling heen te kijken. En de Inspectie blijft dan een verre waakhond voor zowel de minister van Onderwijs als de instellingen zelf.

Tenslotte lijkt het van belang, dat we ons blijven realiseren, dat elk evaluatiesysteem of systeem van kwaliteitsbewaking hoe goed ook op papier geformuleerd, kan worden en verworden tot een ritueel. Een ritueel waarbij allerlei regels zeer zorgvuldig worden gehanteerd, maar wat geen relatie meer heeft met het "feitelijke onderwijsgebeuren". Het kritisch volgen van de ontwikkelingen op het gebied van de kwaliteitsbewaking lijkt geen overbodige luxe.

Literatuur

1. HOOP, deel I Kerndocument. Den Haag: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1987: 103-6.
2. Thema-uitgave over kwaliteitszorg voor het Onderwijs. Utrecht: Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU), 1987.
3. Lieshout WCM van. Kwaliteitsbewaking in het hoger onderwijs. In: Hout JFMJ van, Prins JBA, eds. Kwaliteitsbewaking in het Hoger Onderwijs: "een papieren tijger?". Symposiumverslag. Nijmegen: Katholieke Universiteit, 1988: 18-9.
4. Stuurgroep HOAK, Richtlijnen voor het onderwijsverslag. Utrecht: Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten, 1987.
5. Hoger Onderwijs- en Onderzoeksplan HOOP. In: Uitleg. Den Haag:

-
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1987: 98.
6. Segers MSR, Dochy FJRC. Nederlands Hoop in bange dagen: de output? Universiteit en Hogeschool 1988; 34: 120-7.
  7. Broesterhuizen M. Hoger opgeleiden houden niet van controle door derden. HBO-Journaal, december 1987.
  8. VSNU-berichten nr. 11. Utrecht: Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten, 1988: januari, 6.

Te raadplegen literatuur

- Kwaliteit van het Onderwijs. Utrecht: Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU), 1987: Brochure nr. 3, september.
- Gevers JKM. Kwaliteit en haar ambivalenties. Een bespiegeling. Tijdschr Hoger Onderwijs 1988; 1: 5-14.
- Kells HR, Vught FA van. Theoretical and practical aspects of a self-regulation and quality control system for Dutch Higher Education. Tijdschr Hoger Onderwijs 1988; 1: 15-20.